

رهنگی سوور له شیعری کلاسیکی کوردیدا

اللون الاحمر في الشعر الكلاسيكي الكوردي

RENGÊ SOR DI HELBESTÊN KLASÎK ÊN KURDÎ DE RED COLOUR IN KURDISH CLASSICAL POETRY

Koser Omar AHMAD*

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî

Received // Hatîn: 13/11/2020

Accepted // Pejirandin: 26/11/2020

Published // Weşandin: 30.11.2020

Pages // Rûpel: 109-126.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Citation/Atif: Ahmad, Koser Omar, (2020). رهنگی سوور له شیعری کلاسیکی کوردیدا. *Kurdiname*, no. 3, p. 109-126.

Plagiarism/Întihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website // *Ev gotar herî kêr ji aliyê 2 hakeman va hatiye nîrxandin û di malpera întihalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.*

Kurte

Ev xebat li ser rengê sor di şî'ra klasîk a kurdî radiweste. Ango em di vê lêkolînê de ketine pey bersiva pirsên wek; di şî'ra klasîk a kurdî de rengê sor çî wateyên xwe hene, mebest ji bikaranîna vî rengî çî ye? Kompozizyona reng û bandora wê ya psikolojîkî çî ye? Dîsa dema ku şairekî klasîk rengê sor di şî'ra xwe de bi kar tîne, li pey çî mebestan e? Herwiha ji ber ku xebatên bi vî rengî di kurdî de pir kêr in, bi hurgulî li ser rengan û bi taybet li ser rengê sor li helbestên kurdî de hatiye sekinin. Me ji bo lêkolîna xwe rêbaza wesfî û analîzkirinê bi kar anî. Lêkolîna me bi mînakên ji edebiyata klasîk a kurdî teşe girtîye. Bi vê xebatê em destnîşan dikin ku rengê sor çî tede dike û çî bibîr dixê. Di encamê de daneyên ku bi dest ketine, bi hurgulî hatine nîrxandin û mebesta şairan a bikaranîna rengê sor hatiye destnîşankirin.

Peyvên Sereke: Reng, rengê sor, psîkolojiya rengan, reng di helbest û edebiyata kurdî ya klasîk da

Abstract

The title of this study is (The red color in Kurdish classic poems). This study shows the meanings associated to red color in Kurdish classic poems. The study resorts to both descriptive and explanatory methods. This study is an effort to serve the literature and the readers. Therefore, this study discusses colors, how they are made, psychology of colors and the use of colors by the poets. In addition, both colors and place of colors in Kurdish poetry are important. The study particularly puts a great emphasis on the use and meanings of red color in Kurdish poetry. Finally, the results of this work shown in points.

Key words: colors, meanings of colors, psychology of colors, colors in Kurdish poetry.

ملخص

هذا البحث تحت عنوان (اللون الاحمر في الشعر الكلاسيكي الكوردي) ، يظهر دلالات اللون الاحمر في الشعر الكوردي الكلاسيكي، معتمدا على المنهج الوصفي الكلاسيكي ، ولان هذا الموضوع لم يدرس في الأدب الكوردي الا قليلا، يهدف هذا البحث الى تعريف دقيق للون خاصة اللون الأحمر كما يهدف الى ملء فراغ في هذا المجال و خدمة الادب والقاري . لذلك في المحتوى يتكلم عن اللون و كيفية تكوينه و سايكولوجية اللون وكيفية استخدامه من قبل الشعراء عن طريق عرض النصوص الشعرية مع اهمية و وجود

اللون في الادب الكوردي ، و بالاخص الاهتمام باللون الاحمر و الأهداف المستفادة من اللون الاحمر، وفي الختام تم توضيح النتائج على شكل نقاط مع المصادر العلمية التي تم استخدامها .

كلمات مفتاحية: الوان ، دلالات اللون الاحمر، سايكولوجية اللون ، اللون في الشعر والادب.

پوخته

ئەم توێژینەوێهه؛ به ناویشانی: (رەنگی سوور له شیعری کلاسیکی کوردیدا). توێژینەوێهه؛ به نمونەوێهه دەلالەتەکانی رەنگی سوور دەخاتە روو له شیعری کلاسیکی کوریدا، توێژینەوێهه که پشتی به ریبازی وەسفی شیکاریی بەستوو و لەبەر ئەوێهه ئەم بابەتە له ئەدبیاتی شیعری کوردیدا، که متر به باس دەولەمەند کراوه، بۆیه ئامانجی توێژینەوێهه؛ ناساندنی ورد و جوادییانە رەنگ و بەتایبەت (رەنگی سوور) بیخاتە تیشکی توێژینەوێهه، زیدەباری وی؛ توێژینەوێهه؛ هەول و ئارمانجیکە کەلینیک پربکاتەو و خزمەت بە ئەدەب و خوێنەرکات. بۆیه له ناوەرۆکدا باسی له رەنگ و سایکۆلۆجی رەنگەکان و شیوازی بەکارهێنانیان کراوه لای شاعیران به خستنه رووی دهقی شیعرییهوه. له گەل گرنگی و بوونی رەنگ له ئەدەبی شیعری کوردی و وردتر گرنگییادوه به مەبەست و دەلالەتی (رەنگی سوور) و ئەو مەبەستە خواستراوه جیاجیانە که له رینگە رەنگی سوورەوێهه خراونەتە روو. له کۆتاییشدا به خال ئەنجامەکان خراونەتە روو و له گەل دانانی زانستییانە سەرچاوه بەکارهاتووێههکان.

وشه کلیلیهکان: رەنگەکان، دەلالەکانی رەنگی سوور، سایکۆلۆجی رەنگ، رەنگ له شیعەر و ئەدەبدا

پیشەکی

رەنگ، که شه پۆلیکی جولاوێهه رۆوناکییه و چاو ههستی پیدهکات، هەر چاوه جیاوازی رەنگەکان له رینگە تۆر؛ بر و سیفەت و رادە تیزێ رەنگەکان ههستیدەکات، رەنگیش به پنی ههستپیکردنی چاو؛ هیمای جیاجیایان له سەر دانراوه له رووی پیکهاتنییهوه، دواتر هه ریه که و به ناویکه وه دەر دهبیریت: ئەمە سوورە، ئەوێهه سپییه و ئەوی دی سهوز و رەش... به له بهرچاوگرتنی ناویشانی توێژینەوێهه، کار له سەر مەبەست و دەلالەتە کاتی رەنگ و رەنگی سوور دەکات له شیعری کلاسیکی کوریدا، له م ئەدبیاتەدا؛ چه ندین جار ئاماژە به رەنگەکان و بەتایبەت رەنگی سوور کراوه، گەرچی خەلک سوور هەر به رەنگی ئاسایی دەبینن، به لام شاعیرانی کلاسیک ئەم واتا بنچینه یه یان گۆرپۆه بۆ واتا و دەلالەتی نامۆ و (سوور) یان بۆ گەلیک مەبەست و خواستنی تری وهک (فرمیسک، خوین، شه، تۆرپه، خۆشه ویستی، جهنگ، خه نه، گۆل، لیو، گه رمی، شایی، چه ختکردنه وه...) به کارهیناوه، بۆیه له ناوەرۆکدا، ئەم مەبەستە جیاجیانە له گەل نمونە شیعری کلاسیکی خراونەتە روو، ئەمانە و چه ند دەلالەتی رەنگی له چوارچێوهی سایکۆلۆجی تاک (شاعیر) دا خراونەتە روو له توێژینەوێهه.

هۆی هەلبژاردن و گرنگی توێژینەوێهه

ئەدەبیاتی شیعری و وەسف و شیکردنەوێههکانی شیعری کلاسیکی، زۆریان له سەر و تراوه، به لام باسکردنی رەنگەکان و بەتایبەتی یهک رەنگی وهک سوور، چه ندی له سەر نوسراپی، ئەوێهه پیمانوایه که هەر کهم خراوێهه بهر باس، ههروهها له بهر ئەوێهه ئەو باسانه ییشی که کراون له سەر رەنگ، به سادەیی به لای رەنگی سووردا رۆشتوون، یان به گشتی و له گەل رەنگەکانی تر دا باسی لیوێهه کراوه، بۆیه ئامانجی توێژینەوێهه که ئەوێهه که به شیوێهه تاییهت و وردتر باس له دەلالەتەکانی رەنگی

سوور و خستنه پرووی ئەم ڕهنگه له شیعری کلاسیکییدا له گهڵ ئەو مەبەسته جیاجیا یانه بکات که له بری ڕهنگی سوور به کارهاتوون.

ئامانجی توێژینهوهکه

توێژینهوهکه ئامانجیهتی، که خواستی به کارهیتانی ڕهنگی سوور، دهلالهت، مەبەست و واتاکانی ڕهنگی سوور له شیعری کلاسیکی کوردییدا بخاته ڕوو، به گشتی ئامانجیهتی؛ لایه نێکی نه بینراو، یان که مبینراوی توێژینهوهی له سەر ڕهنگ و ڕهنگی سوور بخاته بهرباس و ههول و خواستیکه که لاینیک له ئەدهب پڕبکاتهوه.

که رهسته و سنور و میتۆدی توێژینهوهکه

پیناسه و باسکردن له سەر ئەدهب و ئەدهبی شیعری، فراوانه و زۆری له سەر نوسراوه، بۆیه کاتیک به شیکاری ئەم ئەدهبه دهکهوێته بهر تیشکی توێژینهوه، پێویسته سنوریک بۆ باسهکهی دابنرێت، بۆیه له توێژینهوهکه، له نێو ڕهنگهکاندا تهنها به وردی باس له ڕهنگی سوور و له نێو شیعری کوردی تهنها نمونهکانی شیعری کلاسیکی کوردی وەرگیراون. که ئەمانهیش له چوارچۆیهی ڕیباژیکی وهسفی شیکاریی خراونهته بهرباس و جگه له ڕهنگی سوور، شیعری شاعیرانی کلاسیکی، له (نالی)یهوه تا نیوهی یهکهمی سهدهی بیستم، دهقه شیعرهکانیان کراون به که رهستهی توێژینهوهکه. گه رچی له شیعری کوردی به کۆن و نوێوه، گه لیک دهلالهتی جیا جیا ههیه له بارهی ڕهنگهکانهوه، بهلام له بهرئهوهی ناوهڕۆکهکه زۆر فراوان نه بێت، توێژینهوهکه تهنها شیعری کۆن (کلاسیک)ی ههلبژاردوووه و له نیوهندهشیدا، واته له نێو دهقه کلاسیکیهکان، دهقی چهند شاعیریکی وەرگرتوووه، چونکه به گه ران و وردبوونهوه ئەوه بۆ توێژینهوهکه دهکرهوتوووه که ئەو مەبەست و دهلالهتانهی که له لای ئەم چهند شاعیره ههیه (که توێژینهوهکه به کاریهیتان) به گشتی لای ئەوانی تریش ههه بهوشیوهیهن، بۆیه ڕیبهندی و سهردهم و خستهی بۆیان دیاری نهکردوووه، چونکه پێش شیعره کلاسیکیهکان، ئامانجی توێژینهوهکه دهرخستنی دهلالهت و بههای ڕهنگه له نێو دهقهکاندا وهک له ژمارهی شاعیران و شیعرهکانیان.

پیکهاتهی توێژینهوهکه

توێژینهوهکه، که به ناو نیشانی (ڕهنگی سوور له شیعری کلاسیکی کوردییدا)، جگه له پێشهکیی باس، که وهک سهرتا و دهستییکه بۆ توێژینهوهکه، له ناوهڕۆکدا؛ باس له چه مک و دهلالهتهکانی ڕهنگهکان و شیوازی دروستبوون و گرنگیان کراوه، له گهڵ ئەوهشدا، تیشکی خستوووته سەر سایکۆلۆجی ڕهنگهکان له سەر شاعیران و ههروهک باسیشی له گرنگی ڕهنگ کردوووه له ئەدهبیاتی شیعری کوردیدا، به له بهرچا و گرتنی ناو نیشانی توێژینهوهکه، به وردی باسی له مەبەست و دهلالهتهکانی ڕهنگی سوور و به کارهیتانی ئەم ڕهنگه کردوووه له شیعری کلاسیکی کوردییدا، که چۆن ئەم ڕهنگه

هه‌رجاره و بۆ مه‌به‌ستیکی شیعریی جیا له واتای بنجی وشه‌که (سوور) خۆی به‌کارهاتوون له نیو ده‌قه کلاسیکیه‌کاندا.

مه‌به‌ست و ده‌لاله‌تی رهنگ، چه‌مگ و پیناسه

"رهنگ: که له تیشکی سپییه‌وه دروسته‌بیت؛ به‌چهند شه‌پۆلیکی درێژ و جیاواز ده‌رده‌که‌ون و درێژی شه‌پۆله جیاوازه‌کان وا له ئیمه‌ ده‌که‌ن که بتوانین رهنگ جیاواز ببینین" (سهیلا و منصور، 1392: 124)، رهنگ: له زمانی عه‌ره‌بیدا (اللون) و له زمانی ئیگیلیزیدا (color) ی پیده‌وتریت، وشه‌ی رهنگ له‌لایه‌ن سروشتناسانه‌وه به‌کارهاتووه، "رهنگ توخمیکی دیاری گه‌ردونیه‌ی و وه‌ک پیکهاته‌یه‌کی تایبه‌تی له‌ جوانی له‌ ژیا‌ماندا پۆلی دیار و به‌رچاوی هه‌یه به‌ هۆی پرووناکییه‌وه له‌م دونیا‌یه‌دا دروست ده‌بیت" (اله‌لالی، 2019: 1)، تا گه‌شتوووه به‌ هونه‌رمه‌ندا و بره‌ویان پیداووه، واتای ئه‌م چه‌مکه: شه‌پۆلیکی جولا‌وه‌یی پرووناکییه‌ی و چاوه‌هه‌ستی پیده‌کات، هه‌ر چاوه‌ جیاوازی رهنگه‌کان له‌ ریگه‌ی تۆر؛ بر و سیفیه‌ت و راده‌ی تیژی رهنگه‌کان هه‌ستپیده‌کات، رهنگیش به‌ پێی هه‌ستپیکردنی چاوه‌هه‌میای جیا‌جیا‌یان له‌سه‌ر دانراوه له‌ رووی پیکهاتنییه‌وه، دواتر هه‌ریه‌که و به‌ ناویکه‌وه ده‌ر ده‌بیت: ئه‌مه سووره، ئه‌وه سپییه و ئه‌وی دی سه‌وز و ره‌ش... بۆیه رهنگ: "به‌یه‌کی له‌ بواره واتایه‌کانی زمان دانه‌نری، وه‌ک گروپیکی وشه، په‌یوه‌ندییه واتایه‌کانیان ده‌ر ئه‌که‌ویت" (جه‌باری، 2016: 112) یان: "ژیان خۆی ده‌لاله‌ته بۆ رهنگ، له‌به‌ر ئه‌وه رهنگه‌کان ژیا‌ن وینا ده‌که‌ن، به‌ ویناکردنیشیا‌ن ژیا‌ن نه‌خشین ده‌که‌ن" (عزیز و محمد، 2019: 113) یانیش: "رهنگ" یه‌که‌مین که‌ره‌سته‌یی زمانیه، که ئه‌وانه‌ی ده‌وره‌یانداوین، پیدیه‌دوین، ئه‌مه‌یش خۆی له‌وکارانه ده‌بینیتوه که پۆژانه پێویستمانن" (ره‌ئووف، 2017: 457)، به‌م خوینده‌وه‌ی ئه‌م پیناسانه‌ی سه‌ره‌وه، ده‌گه‌ین به‌وه‌ی، رهنگ: جگه له‌ روانکه فیزیکیه‌که‌ی، راسته‌خۆ په‌یوه‌ندی به‌ چاوی مرۆف و چالاکیه‌کانی ناخی مرۆف و کاردانه‌وه ژیا‌نییه‌کانیه‌وه هه‌یه، چۆن تیشه‌که‌کان له‌ سپیته‌یه‌وه ده‌لاله‌ت له‌ رهنگه‌کانی (سوور، سپی، ره‌ش، شین، سه‌وز...) ده‌که‌ن، ئه‌وا‌یش کاروکرده‌کانی مرۆف، له: (خۆشیی و ناخۆشی، خه‌م و ئازار، جوانی و ناشرینی، درووی و نزیک یاران، عه‌شقی ئیلاهی... دروستکه‌ری رهنگه‌ی جودا و ده‌لاله‌ت و واتای جودان بۆ رهنگه‌کان.

رهنگه‌کان، له‌ سروشتدا؛ له‌و کاته‌وه‌ی ته‌نها پرووناکیین و تا ده‌بته رهنگیکی ته‌واو، سیفیه‌ت و تیژی و پله و راده‌یا‌ن هه‌یه، له‌خواره‌وه به‌کورتیی له‌م بو‌عه‌ده‌وه تیشه‌کیان ده‌خه‌ینه‌سه‌ر:

1- سیفیه‌تی رهنگه‌کان: ئه‌و تایبه‌تمه‌ندییه‌ی که هه‌ر رهنگ له‌یه‌کیتی تر جیا‌ده‌کاته‌وه و ناو و پۆله‌تی خۆی هه‌یه، که واده‌کات بلین ئه‌م رهنگه له‌وی دی جیا‌وازه، وه‌ک: رهنگی سوور و پرته‌قالی و شین و ئه‌رخه‌وانی و... بۆ نمونه که رهنگی پرته‌قالی ده‌بینی، ئه‌وه ده‌رئه‌نجامی تیکه‌لکردنی ماتریالی سوور و زه‌رده، بۆیه رهنگه‌کان ها‌وچه‌شن خاوه‌ن سیفیه‌تی خۆیا‌ن و به‌ سیفیه‌ته زه‌ردویی و سه‌وز هه‌لگه‌ران و سووربوونه‌وه‌یه‌وه ده‌ناسرینه‌وه.

2- **تیزی رهنه‌کان:** کاتیک ده‌لین ئەم رهنه‌گه کال یان تاریکه یان توخه، ئەمه راده‌ی رهنه‌گه‌که دهرده‌خات، واته چه‌نده له سپیتی و ره‌شیه‌وه نزیك و دووهره، ئەم ره‌ش بیهن و سپیتییه، راده‌ی دووری و نزیکیمان له رهنه‌گه‌کانه‌وه دیاریده‌کات، هه‌تا دووریهن رهنه‌گه‌کان مه‌یله‌و تاریکتر ده‌بیهنن و چاوی دیاریکردنی رهنه‌گه‌کان تیکه‌ل ده‌کات نزیکترین روونتر.

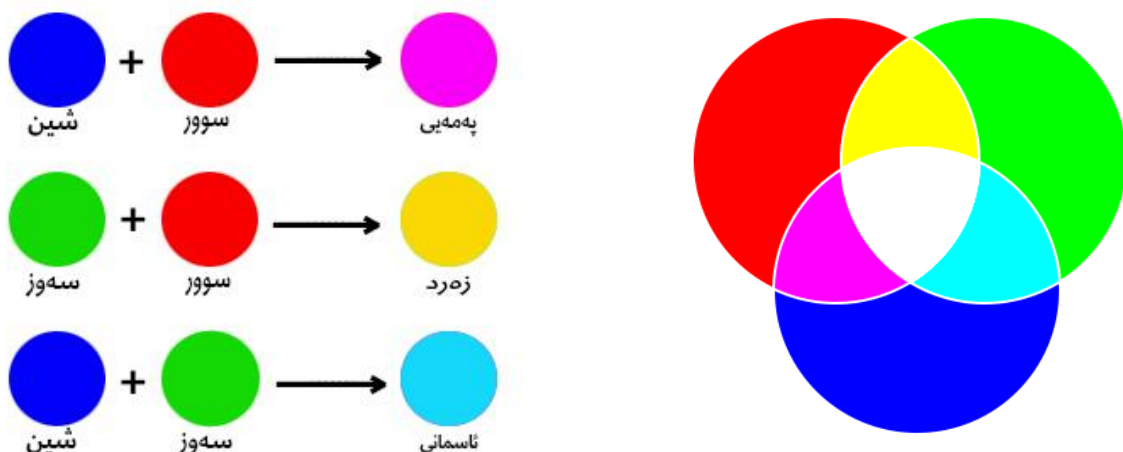
3- **پله‌ی رهنه‌گ:** ئەو تاییه‌تمه‌ندییه‌یه که راده‌ی چری و روونی رهنه‌گ و پاکی رهنه‌گ، دیاریده‌کات، رهنه‌گه‌کان هه‌ندیکیان پاک و روون و هه‌ندیکی تریان تاریک و تیکه‌ل، ئەم پله به‌ندییه، ئەنجامی لێدان و کاریگه‌ری رووناکییه له‌سه‌ر رهنه‌گ، که واده‌کات پله‌ی رهنه‌گه‌کان دهره‌که‌ون به کالی یان توخی بۆ هه‌ر رهنه‌گیک.

هه‌موو ئەمانه دهرئه‌نجامی جوولانی راده‌ی رووناکیی سروشته و بۆیه "رهنه‌گ به هه‌موو جوور و سیماکانییه‌وه، که سه‌رچاوه‌که‌ی سروشت و سه‌رچاوه‌کانییه‌تی، هه‌میشه له دیده و بیهنی مرۆفدا خوی ده‌نوینیت" (جه‌باری)، (2016: 114)، که دوا جار ده‌چیته سه‌ر کارو کرده و لیکه‌وته‌ی زمانی مرۆف و له‌و رووه‌یشه‌وه رهنه‌گ ده‌بیته په‌یامیکی زمانی و واتایی و ده‌لاله‌تی جیا‌جیای واتایی ده‌دات، بۆیه گونجاوه بلێین: رهنه‌گ؛ په‌کیکه له هۆیه‌کانی گه‌یاندنی په‌یام له نیوان مرۆقه‌کان، هه‌روه‌ها هۆیه‌که بۆ ئاشنا‌بوون و نزیک‌بوونه‌وه‌ی تاکه‌کان په‌کتری و ده‌بیته مایه‌ی پیکه‌وه ژیان له‌گه‌ل په‌کتریدا" (عزیز و محمد، 2019: 116).

رهنه‌گه‌کان له سروشتدا، جگه له‌و شیوه‌یه‌ی که چاو دیاریده‌کات هه‌ریه‌که‌یان له ناخدا، له کۆمه‌لگه‌کاندا، هه‌لگری په‌یام و مه‌به‌ست واتایه‌کی جیا‌وازن، له رهنه‌گه‌کاندا، رهنه‌گه سه‌ره‌کییه‌کان که بریتین له (سه‌وز، سه‌وز، شین) جگه له‌وه‌ی هه‌ریه‌که‌یان به پێی بۆچوون لێروانیی کۆمه‌لگه‌کان، هه‌لگری واتا و په‌یامیکن، هه‌روه‌ها لیک نزیک‌بوون و پیکه‌بوونیان به‌یه‌کتری، رهنه‌گی نوێ دروست ده‌کهن، بۆنمونه:

- رهنه‌گی شین و سه‌وز: رهنه‌گی په‌مه‌یی لێ دروسته‌بیت.
- رهنه‌گی سه‌وز و سه‌وز: رهنه‌گی زه‌ردی لێ دروسته‌بیت.
- رهنه‌گی سه‌وز و شین: رهنه‌گی ئاسمانی لێ دروسته‌بیت.

هه‌روه‌ک له دوو وینه‌که‌ی خواره‌وه‌یشدا روونکراوه‌ته‌وه:

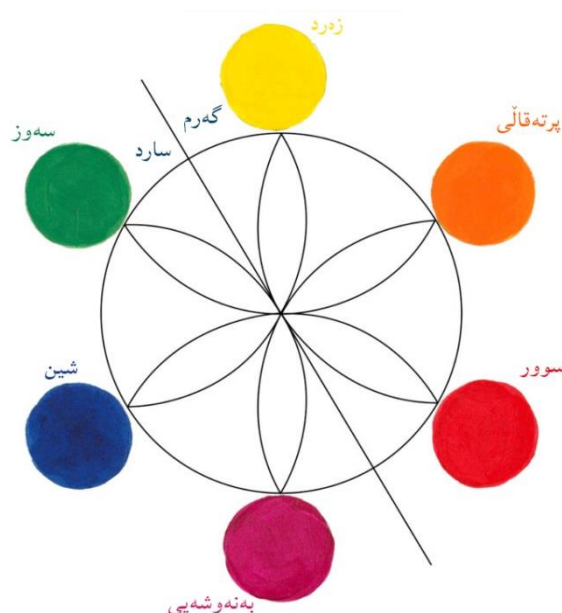

له نیو ئەم ڕەنگە دروستبووانەدا، زانایان دوو گرووپ، یان دوو جۆری سارد و گەرمیی ڕەنگیان دیاریکردووە:

1- ڕەنگی گەرم: "هەستیکی گەرم دەبەخشن، بۆیە پێیان دەگوتریت ڕەنگی گەرم، ئەم ڕەنگە بە کۆمەڵەیهکی ڕەنگی دیارکراون، که کۆمەڵە ی ڕەنگی گەرمی: (زەرد- پرتەقالی- سوور) له خۆ دەگریت، ههروهها به کاریگه‌ریی دهرونیان کاردهکه‌نه‌سه‌ر یادگه‌ی مرۆف و یاد ی ڕەنگه‌کانی ئاگر و خۆر و خۆین سه‌رچاوه‌ی گه‌رمی دیننه‌ به‌ر ئاوه‌ز" (ایمان، 2020: 77)، که ئەمانه ڕەنگی پایز و خۆرئاواو بوون و خۆره‌لاتن و ئاگر و... به‌گشتیی ئاماژەن بۆ چالاکی و هه‌ست و سۆز، که ڕەنگی سوور و زەرد، سه‌ره‌کیین و له ئەنجامی ماتریالی ئەم دووانه؛ ڕەنگی پرتەقالی دیتە بوون، که زیاتر وهرزی هاوین و کاته گه‌رمه‌کانی پۆژ به‌لای ئەم ڕەنگانه‌دا ده‌شکینه‌وه.

2- ڕەنگی سارد: هەستیکی قوڵی ساردیی دەبەخشنه به‌ر ئاوه‌زی مرۆف بۆیه به ڕەنگه سارده‌کان ناوزه‌دن "ڕەنگه سارده‌کانیش، کۆمه‌لیک ڕەنگی وه‌ک: (شین- سه‌وز - یان مه‌یله‌وشینی یان وه‌نه‌وشه‌یی و مه‌یله‌و وه‌نه‌وشه‌یی)، له خۆ ده‌گریت، ئەم ڕەنگانه له‌گه‌ل ڕەنگی ئاسمان و ئاودا ده‌گونجین و ساردیی دیننه به‌ر ئاوه و شعوری مرۆف" (ایمان، 2020: 77)

و ئەو ڕەنگانه‌ی له‌م گرووپه‌وه نزیکن؛ شیوه‌ی سروشتی شاخ و گژوگیا و ئاسمانی شین... دهنوینن، ئەم ڕەنگه له وهرزی به‌هاری و زستان و شه‌واندا زیاتر دهرده‌که‌وین. له کاری وینه‌گرییدا ئەم ڕەنگانه ده‌بنه هاوسه‌نگی وینه‌یی (white balance)، که ڕەنگی زەرد و سوور و هاوشیوه‌کانیان، ده‌بنه ڕەنگی گەرم و ڕەنگی شین و سه‌وز و هاوشیوه‌کانی، دۆخ و ڕەنگی ساردی ناو وینه‌کانن. پوونکردنه‌وه‌ی زیاتر له وینه‌ی خواره‌وه‌یه:

واتای پهنگه‌کان

پهنگه‌کان، هەر یه‌که و به‌پیی لئ تیگه‌یشتن له زهینی مرۆڤدا، هه‌لگری په‌یام و واتای تایبه‌تن، واتای جیاواز و هه‌ندیكجار هاومانان، که‌ر یه‌کیان به‌شيوه‌یه‌ک هه‌ستی مرۆڤ ده‌روژینن، هه‌ندیكجار په‌نگی، له‌یه‌ک کاتدا واتای باش و خراپ، یان واتای گه‌شی و توپه‌یی ده‌دات، وه‌ک په‌نگی سوور، یان زه‌رد به‌ واتای نه‌خۆشی و هه‌م واتای پایزی جوان دیت... "په‌نگ وه‌ک ژنده‌ریکی مه‌عریفی؛ له‌ سه‌رده‌می مۆدیرندا تیکه‌لبوونی شیعی‌ری له‌گه‌ل په‌نگه‌کان، توخمیکی مه‌عریفی زیادکردوه که له‌ قوتابخانه‌ مۆرفۆلۆژییه‌کانی هاوچه‌رخ‌ی هونه‌ری وینه‌کیشاندا نوینه‌رایه‌تی ده‌کریت، وه‌ک واقع و نه‌ینی، زانستخوازن و قوتابخانه‌ ته‌کنیکیه‌کانی تر که‌ بنه‌ما و چه‌مکه‌کان و مه‌نه‌جه‌کانی خۆیان له‌م سه‌رده‌مه‌ دامه‌زاندوه و جی بایه‌خبووه، له‌سه‌ر بنه‌مای فه‌لسه‌فه و ئەزموونه مه‌عریفییه‌ که‌له‌که‌بووه‌کان، له‌ فه‌لسه‌فه‌ی کاره‌کانیاندا تیکه‌ل کراون" (محمد، 2006: 34). به‌رمه‌بنای ئەمه و له‌به‌ر ئەوه‌ی په‌نگه‌کانی سروشت زۆرن، به‌لام له‌به‌ر ناو‌نیشان و سنوری باسه‌که‌مان، له‌ نیو په‌نگه‌ باوه‌کانی: (سه‌وز سوور، سپی، په‌ش، پرته‌قالی، زه‌رد، شین)، ته‌نها په‌نگی (سوور) ده‌خه‌ینه به‌رباس:

په‌نگی سوور: سوور، زۆری له‌سه‌ر و تراوه، "له‌ نیو زۆربه‌ی میلیله‌تاندا به‌ واتای شوڤ و به‌رخودان و شه‌هید بوون ئەناسریت" (جه‌باری، 2016: 116) په‌نگی هیز و هه‌ست و سوژه، توانای سه‌رکردایه‌تیکردنی هه‌یه و سه‌ر توپی په‌نگه‌ گه‌رمه‌کانه و تواناو وزه‌ ده‌به‌خشیت، به‌ کالی، واتای وروژاندن و وزه‌ ده‌دات و کاتیک به‌ره‌و قاوایی بوون ده‌چیت هه‌ستیکی گه‌رمی به‌هیز ده‌به‌خشیت. له‌ که‌لتوری ولاتیکی وه‌ک (چین)دا، نیشانه‌ی شادییه و له‌ ئاهه‌نگه‌کاندا به‌کاردیت وه‌ک به‌لگه‌ی سه‌رکه‌وتن، به‌لام له‌ ئەفریقا یشانه‌ی مردنه، به‌لام له‌ ژاپۆن به‌ واتای توپه‌یی و مه‌ترسی دیت، په‌نگی سوور: په‌نگی گه‌رمه، بۆیه په‌نگی سه‌رنجراکیشه که‌ تایبه‌تمه‌ندی جنسی هه‌یه، "هه‌روه‌ها وه‌ک ده‌لاله‌ت به‌ستراوه‌ته‌وه به‌ توندوتیژی، په‌نگی گوزارشت له‌ ناگر و خوین توندوتیژی ده‌کات" (امین، 2008: 614). کاریگه‌ری فیسۆلۆژی هه‌یه له‌ زانستی پزیشکیدا ده‌بیته‌ هۆی هه‌ئاوسان(التهاب)، وه‌ یارمه‌تیده‌ر و نیشانه‌یه‌ بۆ توپه‌بوون ته‌نانه‌ت له‌ دیمه‌نه‌ شانوویه‌کاندا؛ گوزارشت له‌ توپه‌یی و رق و کوشتن ده‌کات" (جابر، الجزء (2): 611)، سوور: یه‌که‌م په‌نگه‌ که‌ مرۆڤ له‌ سارشتدا ناسیویه‌تی، هه‌روه‌ها چه‌ند په‌نگی تر له‌ سروشتدا، ده‌ لاله‌ت له‌ په‌نگی سوور ده‌که‌ن، وه‌ک: تیشک و دروشانه‌وه‌یی خۆر، تیشکی ناگر، گه‌رمی.. ئەمانه‌ به‌ رووناکی و شه‌پۆلی گه‌رمی په‌نگی سوور ده‌ناسرین..

په‌نگه‌کان و کاریگه‌رییان له‌سه‌ر سایکۆلۆژی شاعیر

په‌نگ وه‌ک کاریگه‌ریی که‌ "به‌وزه‌یه‌کی سوک ناسراوه که‌ ده‌چیته‌ ناو جه‌سته‌وه و خانه‌کانی میتشک ناگادار ده‌کاته‌وه، ئەویش ده‌بیته‌ هۆی ده‌ردانی هه‌ندیک هۆرمۆن، که‌ کۆمه‌لێک له‌ پرۆسه‌ فیسۆلۆژییه‌کان به‌ره‌م ده‌هینن و به‌م شیوه‌یه‌ راسته‌وخۆ کۆنترۆلی به‌سه‌ر بیرکردنه‌وه و میزاج و هه‌لسوکه‌وتماندا ده‌که‌ن" (ایمان، 2020: 73). ئەمه‌ ئەو کاریگه‌رییه‌ فیسۆلۆجیانه‌یه‌ که‌ به‌هۆی توپه‌ نه‌خۆشی و خۆشییه‌وه‌ دروستده‌بیت، جا چ به‌هۆی په‌نگی په‌نگاو ره‌نگه‌وه‌ بیت یان تیشکی رووناکی په‌نگاو ره‌نگ، بۆیه مرۆڤ، بی ویستی خۆی، بی ئەوه‌ی دیاری کردبیت، په‌نگه‌کان کاریگه‌رییان له‌سه‌ری ده‌بیت، ئەم په‌نگانه‌و به‌تیا به‌تی تیژی په‌نگی سوور؛ له‌گه‌ل ده‌رونییدا کارلیکه‌که‌ن، ریکه‌که‌ون بۆ هه‌ندیکی دلکراوه‌ بیت و هه‌ندیکی تری داخراو،

هەر ئەمەیش وادەکان ڕهنگیک زالتەر بیت بهسەر ڕهنگیک تر لای مرۆف، ڕهنگهکان؛ له زۆر کاتدا وهک چارهسەری دەروونی بهکار دێن، بۆ نمونه؛ " ڕهنگی ڕهش: ڕهنگی خەم و حوزن و نا ئومیدییه، عەرهبهکان به ڕهنگی ترس و ڕهش و ڕوتیان داناوه، لای کوردیش ههروا، پێچهوانه ی ڕهنگی سپیه و به هۆی له دهستدانی ڕووناکی یا ههلمژینی ڕهنگی ترهوه دروسته بیت، له زۆر به ی بۆچوون و حالهتهکاندا ئەم ڕهنگه بۆ خەم و ڕهشبینی وهرگیراوه ههروهک ههنایه بۆ تاوان و له دهستچوون" (سلیمان، 2016: 170-171)، له بیر و هزری شاعیرانیش ههەر ئاماژهن به خەم و خهفته و ههروهک ڕهنگی زهردیش بۆ گرژی و سپی بۆ ئارامی و ئاشتی دەروونی، ئەمانه و ڕهنگهکانی تر ههەر یهکه و دهلالهتیکی بۆ تیروانین ههیه و ئەم ههسته ڕهنگیه بۆ چارهسەر له وینه کیشان و ڕهنگکردندا وینا دهکریت.

زۆر جار ئەم کاریگهرییه (ڕهنگی سوور)، له کۆمهلهگهدا و لای تاکهکانی، زروف و بارودۆخی: سیاسی، کۆمهلایهتی، هونهری... دهیهنیته بوون، لای نهتهوه و تاکی کورد، له بهر ئهوهی به درێژایی میژوو، له ژیر ستهم و غهدری دوژمنان بووه، بۆیه ڕهنگی سوور زاله و جگه له واتا بنچیهیهکهی، به واتای: جهنگ، شوڕش، بهرخودان، شههیدی، خونچه و گول وهک نیشانهی پشکوتن، شای و شهرم... هاتوه، ئەکریت ئەم کاریگهرییه به پنی تهمنیش بگۆردیت، واته ماوهی تهمنهنی گهنجی و شادی، زیاتر ڕهنگه گهرمهکانی وهک (سوور و زهرد) زیاتر به کار دیت لای تاک و تهمنهنی گهوره و بوون و بهرهو پیری، ڕهنگه ساردهکانی وهک (سهوز و شین) زیاتر جیی بایهخن، که دوا جار بابه خدانه کیش وهک کاریگهری لهسەر دەروونی تاکه دیته بوون و ڕهنگه لاییهک به ژیانی کهسه دهات، که وادهکات" به کارهتانی ههەر ڕهنگیک لای ههەر تاکیک باری دەروونییه کهی و ئەو ژینگهیهی تیدا دهژیت، دەری بخت.

بۆیه دهکریت ڕهنگی سووریش په یوهندییهکی پتهوی به باری دەروونی شاعیرانهوه هه بیت و دۆخی ههەر تاکیک له باره جیا جیاکان ڕوون دهکاتهوه" (عزیز و محمد ، 2019: 117)، له ناو کۆمهلهگهشدا، ئەدیبان و شاعیران هه، ئەمانیش راسته وخۆ دهکونه بهر کاریگهری باری دەروونی ڕهنگهکان، ڕوانینی شاعیران بۆ ژیان، جودا تره له ههەر تاکیکی تری نیو کۆمهلهگه، ئەمان مرۆف گهلیکی به ههست و دلناسکی وشهن و ههموو دیمه نیک به تیکه لی دهبریی خهیا لیکي دهبینن و کاروچالاکی و کردهکانی ژیان زووتر کاریبان تیدهکات، ئەم چالاکییه، به ڕیگه ی میشکه وه دهکات ناخ و له ڕیگه ی په نجه وه به وینه ی شیعری ده پزیته سهر کاغهن.

بۆیه دهکریت له نیو ڕهنگهکان و کاریگهرییان، ڕهنگی سووریش، بابهت گهلیک له شیوهی وینه، لای شاعیرانی کورد به تاییهتی کلاسیکی، بوروژین، ئەم ڕهنگهیش چه ندين بابهت و دهلالهتی جیا جیا له نیو دهقهکان ببه خشیته. چونکه، ڕهنگی سوور، چون کاروکردهکان و ژینگه ی شاعیر(له شیعردا)، له ڕیگه ی وشه کانه وه شتی باو و ناسایی دهگۆریت بۆ شتی ناباو و ناسایی له ڕیگه ی وشه وه، دهلالهتهکانی ڕهنگی سووریش، هه مان کار له وینه ی شیعری شاعیراندا دهکهن.

ڕهنگ له ئەدهبی شیعرییدا

" ڕهنگ ههیشه توخمیکی زیندووی چیرۆکی شیعره کهیه، له بهر ئهوهی رهگه زیکی دیاری پیکهاتنی دیمه نی شیعرییه به بوونیکي فیزیکییه وه وینه ڕوحيیه که بهرجهسته دهکات و زمانی نوسینه کهیش دهکات به ئالایهک بۆ سهرکهوتن" (محمد، 2006: 33) بهم شیوهیه ڕهنگ نیشانه ی هه لگری تاییه ته مندی ئەو وینه یه بوونیه یه که به شیوهیه کی مانادار له پیکهاته ی دال و مه دلولدا پیوه ی لکیندراوه، که دوا جار ده مانگه یه نیت به وهی که ڕهنگ:

به دهنگ و جولە بەشدارى دهكات له تىكه لكردى ديمهنى شيعرييدا، بۆيه "وینه و وينه كيشان و بهكارهينانى دهنگ لای شاعيرانى كورد، به تايبهتى له سهردهى نۆزدهيم و پيشتريشدا هونه ريكي باو و نه ناسراو بووه، ئەوكاتهيش ئەگەر هه ندىك زانباي له و بارهيه وه هه بوويت، ئەوا به شيعر نوسيويانه" (عمر كاكي، 2018: 25)، چونكه هه هينده ئاو هزيان بۆى هه بووه گه رچى كه ميش نيبه ئەو درك پيكردن و بهكارهينانه.

دهنگ؛ وهك ئايكون و هيمايه كى ئەدهيبه، شاعيران؛ له زورىك له دهقه ده شيعرييه كانيان، رهنگيان وهك رهمز بهكارهيناو، هه ندىك جار راسته وخۆ و هه ندىكجارى تر نا راسته وخۆ بهكارهيناو، بۆ نمونه؛ (خه نه)يان وهك رهمزىك به واتاى رهنگى سوور بهكارهيناو، هه ندىكجارى تر؛ سووربوونه وه بيان وهك رهمزىكى توورپه ي بهكارهيناو، ياخود رهش وهك رهمزىك بۆ پرچى يار و سپى وهك پيربوون... دهنگ و هيمئا ئايكونىكى ئەدهيبه، سيمايه كى ديارى هيمايى و ناروونى و نه بوونى روونى و راسته وخۆيه، واته له زمانى رهمزى و مانا و مه بهست و روالهت و رووى وشه دا نيبه، به لكو چه مكىكه له دهره وهى روالهته.

هيمئا و كۆد له ئەدهبدا؛ "يه كىك له سيمئا ناوازه كانى شيعرى نوئى كه له شيعرى كۆن جياي دهكات وه، بهكارهينانى خيال و ئەفسانهيه، له شيعرى شاعيرانى هاوچهرخدا، بۆيه شاعيران له لايهك ناماده بوونى كارا و كاريگه رى رهنگه كان وهك رهمز و كۆد دهبينين و له لايه كى ديكهش فره جوورى له داىكبوونيان و فراوانبوونى وينه و هونه ره" (سياوشى و چينگر، شماره (37) بهار 1395: 82)، كه وا دهكات له شاعير بىرى به هيز بكات و وينه رى رهنگاله يى خيال ناوازه به ره مه بهيتت. ههروهها رهنگ له ئەدهبدا، يه كىكه له فاكته ره كانى گواسته وهى بىرى شاعير بۆسه ر كاغهز، كه ئەم دهر برينه، له گه ل دهقى كۆن (كلاسيكى) يش يه كده گرته وه، چونكه ده لاله ته كانى رهنگ له كۆن و نويدا، گۆرانگارى و اتايان به سه ردا نه هاتوه، بۆ نمونه؛ له كۆن و نويدا، رهنگى سوور، هه ر به واتاى هيزو و خۆشه ويستى و رهنگى خوين و ههستى و روژاندىن و... هاتوه، ئەم مامه له كرده، په يوه سه ته كاردانه وهى لايه نى ساىكۆلۆجى شاعير، وهك له وهى له چوارچيوه ي فورم و ناوه روكدا په يوه ندى به سه رده مى كۆن و نوئى هه بيت. ليره يشدا شيعر: "وهك جوانيه ك؛ خۆى له خۆيدا وينه وهك وه سيله يه ك بۆ په يوه ندى كردن به چالاكى و داهينانه كانى دهورو، ئەم وينه يش به نده به رهنگ و هيليكى گه يه نه ره بۆ دهر برينى خۆشه ويستى، رق، خه م، شادى، سه رما، گرژى، بيه ندى و... (الهالى، 2019: 2)" بۆيه رهنگه كان كاريگه رى گه وره يان هه يه له سه ر رۆحه كان، ئەم كار كرده سه ره له كه سيكه وه بۆ كه سيكى تر بر و راده ي بهكارهينانى جياوازه و به هه مان لاي تاك و هه ر تاكه و كاريگه رى له سه ر رهنگه كانى تايبهت به خۆى هه يه، به پيى خواست يان سوۆزى خۆى يان به رامبه ر رهنگ و كاريگه ريه دهر وونيه كانى كار له كار و كرده كانى ژيانيشى دهكات.

رهنگ بانه رته كى دىرينى له گه ل ئەدهبدا هه يه، له ئەدهبى زاره كى و نوسراو يشدا؛ بانه رته كه يان به رهنگ ريوونكرا وهته وه، بۆ نمونه، مرؤف گه لى كۆن، ئەگه ر شتىكيان بوستيايه، سه ره تا وينا يان ده كرد و رهنگيان بهكار ده هينا بۆ ئەو وينا كرده، كه وهك سه ره تايه ك بۆ دهر برينى رهنگه كان له وكاته دا پيى خۆشحال بوون.

له بهر ئەوهى رهنگه كان به دريژا يى ميژوو ماناى جياوازيان هه يه بۆ كه سانى جياواز (شاعيرانيش جياوازن)، بۆيه دهكرت ببه يه كىك له گرنگرين لايه نه كانى روژاندى دهر وونى شاعير و گرنگرين رهگه زيشبن بۆ هيماي مرؤف، چونكه رهنگ و هيمئا، وهك ئەوهى هاتوه ته واو كه رى ئەزمونه مرؤيه كان و دووباره كرده وهى بىر كرده وهى خه لكه، بۆيه بهكارهينانى رهنگه كان به مانا رهمزى و رهمزيه كانى تايبه ته ندى شيعرى سه رده م

و کۆن و به کارهیتانی هێما و کۆدهکان، یه کێکه له سیما دیارهکانی شیعی کۆن و هاوچهرخێ ئێرانی و عه ره بی و کوردیش، هه ر بۆیه شاعیران؛ له ریگای هێما و کۆدهوه بارودۆخی خه لکی چه وساو ه وینا ده که ن و له چوار شیوه یه کی (سیاسی و کۆمه لایه تی و هونه ری) به ر ه نگ بیره کانیان ده که به وشه و وینه ی شیعی پێ ده کێشن. "ره نگ له کاره کاندای پۆلینی جیاوازی هه یه، شاعیره کان هه ندیک جار روو له وینه و نوێگه ری ده که ن و هه ندیک جاریش ئه نجامی به رجه سته بوونی مه جازی ره نگ ده رده بێن، ره نگ گرنگترین توخمی قوتابخانه ی ئه ده بی وینه یه، شاعیرانی ئه و قوتابخانه یه، له جیاتی ئه وه ی راسته وخۆ گوزارشت له چه مکه کانی وینه و خه یال بکه ن، دین و ره نگه کان ده که ن ره مزیکێ ئه ده بی و وینه خواستراوه که ی به رجه سته ده کات" (سهیلا و منصور، 1392: 125) شاعیره کان؛ ره نگ به کاردینن بۆ دروستکردنی وشه و دواتر له وینه ی شیعی و گوزارشتکردن له چه مکه روون و جوانه کان، ئه و وینه یه کی که شاعیران له جیهانی ده وروبه ریان پێشکه شی ده که ن، وه سفی وه رزه کانی سال و دیمه نه ره نگاله یه جیاوازه کانی سروشت، خه یال و بینینان ئاشکرا ده کات. پێشکه شکردنی وینه ی نوێی شه و و روژ، وه سفی وه رزه کانی سال به ره نگ و وه رزه کان، جوانیه کی تاییه ت و خه یالای به ئه ده بیاتی شیعی ده به خشیته.

له ئه ده بی شیعی کوردیدا، شاعیران ره نگ به شیوه ی به هیز و هه میش شیوه ی لاواز به کاردینن، ره نگه به هیزه کان ئه و ره نگانه ن که به شیوه ی چر و زیاتر کاریگه ری له سه ر ده رونیان هه یه و ئه م کاریگه ری به شیعی ده په ریته وه سه ر کاغه ن، لاوه کییه کانی بێ توانا و لاوازن به پێی پێویستی دین و زۆرجار بۆ پرکردنه وه ی مه به سته شیعی و واتا و مه به سته روون و به هیزیان یه له شیعیرا.

له ئه ده بدا "ره نگه کان، ژینگه ی زیندوویمان ده گوێن به هارمۆنی یان دژبه یه کی خۆیان، ئه م هارمۆنی یا کونتراسته ی ره نگه کان له ئه ده بی کارپیکراوی کۆن و نویدا زۆر فراوانه، چونکه ئه ده ب ئاوی ته وای پوانینی هه موو کومه لگایه ک و بیرکردنه وه ی به رجه سته ده کات" (فاتحی و قهرمانی، 1396: 145)، وه ک چۆن ره نگه کان له کومه لگادا هه ن و به شیوه یه کی ره مزیی وینه یان له ئه ده بدا ده رده که ویت، هه ره که چۆن ره نگه ره ش مانای بیهیوایی و تاریکی هه یه، سه وز؛ پیرۆز و ژیا نه ره وهرانه یه، سوور و زه رده و ئه وانی تریش هه مان ده لاله تن له ئه ده بدا و بۆ واتای خۆیان به کار هاتوون، نایته ئه وه ش له یاد بکریته که ئیمتیازاتی گه وره ی ره نگه کان تام و چیژ و به رزه وه ندی مرۆقه له هه لبژاردنی دا و هه موو که سیک به پێی پۆح و باوه ر و ته نانه ت ئه زموونی شه خسی خۆی، ره نگیکێ خۆش ده ویت، شاعیران له ئه ده بدا هه روان، ئه م خۆشه و یستیه یه وای نیشانداده ت که ره ش له کاره کانییدا به به رزترین ده رکه و تنه وه خاوه نی به رزترین به کارهیتانه له پووی چه مکه وه، لای شاعیریکێ تر، به هۆی مه سته بوونی به عه شق و جه نگ و به ر دوام رشتنی ئه شکی سووری چاوه، ئه شکی ره نگه سوور بکه ویت به رزترین ئاستی ئه ده بییه وه.

بۆیه "هه ر کاریکی ئه ده بی نوینه رایه تی شیوازی بیرکردنه وه و دنیا بینی نوسه ر(شاعیر) ده کات، چونکه کاری ئه ده بی له سه ر قوولایی هه سته و سوۆزی شاعیر دامه زراوه" (نیکوبخت و قاسم زاده، 1387: 207)، هه ره ها ره نگانه وه ی که سایه تی و پۆحی ده روونی ئه و ده بیته، له گه ل ئه م چه مکه دا، ده گه یه ئه وه ی ره نگ ده توانیته باشترین ئامرازبیت بۆ ناسینه وه ی هه سته و سوۆز و پۆح و بیرکردنه وه و پروفیشنا لیه تی(ئاست به رزی) شاعیر و دیاریکردنی دنیا ی بینی خۆی له پێی به کارهیتانی ره نگه کان له شیعیرا کانییدا. هه ره ها "له ده قی شیعی و له ئه ده بدا، ره نگه کان؛ ره نگانه وه یه کی به هیزیان له سه ر زیندوو یه تی و نه مری ده قی شیعی و لایه نی ئیستاتیکیه تی شیعی هه یه، ئه مه یه هۆکاریکه بۆ کردنه وه ی ئاسۆیه کی نوێ له به رده م واتای ده ق و دا هیتان

و جوانکاری دهق" که در فته دهره خستیت هتا له ئە دەبدا و له ږیگه دهقی شیعییه وه، ئەو ږهنگدانه وه دهرونییه ببیریت که له وینه ږهنگراوه که شیعییه شاعیراندا ههیه.

دهلاله ته کانی ږهنگی سور له شیعی کلاسیکی کوردییدا

"سور له ږووی دهرونی و میژووییه وه به وشه ی "ژیان و خوین" دناسریت، که به (Ruh-Ira) له زمانی سانسکریتی و به لاتینی: (Rot) هاتوو و له ههردوو زماندا؛ به مانای (خوین و ژیان) ناو دهرین، ئەم ږهنگه (ږهنگی سور) زیندوو و له هه مان کاتا به تهواوی له چوارچووه ی؛ ږهنگی گهرم و وزه به خش دیاریده کریت، ههروهه نزیکه له هه موو ماناکانی: دهسلات و خوین، هیمای ژیان، ږهنگی بنچینه یی... ئەم ږهنگه؛ هۆکاری ههستان و سه رکه وتنه، له وینه هیماییه کاندای ږهنگی سور: (هیمای ناگر و شهوهت و شه ږ خوشه ویستی) بووه" (سهیلا و منصور، 1392: 133).

لای شاعیرانی کوردیش ږهنگه کان و دهلاله ته کانیان، هه ریه که و بو واتا و مه به ستیک دهستیشانکراوه، به لام له ږووی سایکۆلۆجیه وه، (ږهنگی سور) وهک ږهنگی گهرم؛ که به هیزترین ږهنگی وروژاندن و ږهنگی ههست و سوژه، ئەم ږهنگه جیاوازی تاییه تمه ندیی خو ی هه یه و جیاوازه له ږهنگه کانی تر...، چونکه سور؛ له هه موو ږهنگه کانی تر زیاتر په یوه ستیی به لایه نی سوژدارییه وه لای شاعیرانی کورد، جگه له م کارییه ی ههروهه سور "له ږووی زاستییه وه خانه ههسته وه ږهنگه کانی ناوهزی جهسته زیاد دهکات و هۆکاره بو بهر زکردنه وه ی په ستانی خوین، ږوومهت وهک فۆرمیکی توږه یی پیشانده دات، بو یه سور له م کرداردا وهک ناماژه ی هیز و تووږه بوو و سه رچاوه ناگرینه کان داده نرین، به پشت به ستن به مه، زانیان ږهنگی سور: بو وروژاندنی جهسته و میشک و بو زیادکردنی سوږی خوین به کاردینن. ږهنگی سور: "ږهنگی هیزه و فرمانکردنه، هه ر له بهر ئەمه یه که کاتیک دهگه یه ترافیک لاییت، ږهنگی سور ده مانوه ستینیت، ئەم ږهنگه وهک ږهنگی هیمایه ک بو هیزی پیاوان هه ژمارده کریت که کاریگه ریه کی زوری له سه ریان هه یه" (میرعلی، 1397: 16)، بو یه له گه ل دهر ږهنگه کانی شاعیرانی کورد، که په یوه ستیه به ناوهزی بیر و دهرونیان، وهک په رچه کرداریکن له کاتی خویشی و ناخویشیه کانی ژیانیان، که سور بووه ته ده لاقه و دهرچه یه ک که به مه به ست و دهلاله تی جوداوه وینه شیعییه کانیان بگه یه نن.

له لایه کی دیکه وه بو ږوونکردنه وه ی زیاتر ده کریت ئەمه یه بخه یه ږوو: "ئەم ږهنگه که له گه ل بونیاتی له ش و لایه نی بایۆلۆجی شاعیره (مرؤف)، که ده بیته تاییه تمه ندی بو په رچه کردار، له لایه ک بو ون بوونی ئەو بایۆلۆجیه ی شاعیر، له لایه کی تریشه وه؛ شیوه په شیمانیه ک له کردار ه کانی شاعیر نیشانده دات" (کاوس و مصطفی، 1382: 96).

به سه رنجدان به و نمونه شیعییه ی خواره وه، به ږووی به وه ده گه ین، که ږهنگی سور، له هه ندی باری دهرونییدا، هیزی ژیانه، له بهر ئەمه و اتای خو شه ویستی و هه ر شتیکی تر ده خوازیت که خو شه ویستی تیدابیت، یان" به واتای ئاره زویه کی به هیز دیت به رانه ر به شته خواستراوه کانی دهر و به رمان، "سور؛ واته جوله، ئیراده له به رانه ر پیرۆزییه کان و هه موو شته خاوه شوردهت و قه دره کان" (سیاوشی و چیتگر، 1395: 88). ئەم ږهنگه لای شاعیران، وهک مه به ست بو جوان دهر ږهنگی و دروستکردنی وینه ی جوانی شیعییه به کارهاتوو، ههروهه شاعیرانی کلاسیکی کوردیش، وهک هه ر تاکیک به شیکی به هوی سایکۆلۆجی و کاردانه وه ی ږهنگی سور له سه ر دهرونیان، پانتاییه کی گه وه ره ی له شیعه کانیان داگیرکردوو، ئەم ږهنگه له سروشتی ژیا نی شاعیراندا؛ هیزیکی گرنه، له بهر ئەوه مانای ئاره زوو و هه موو شیوه کانی ئاره زوی هه یه و "ږهنگی

پهسه‌نايه‌تی و هيمای شادی و به‌رخودانی و جوانییه" (امینی لاری و خیراندیش، 1392: 15)، "لای عه‌ره‌به جاهلییه‌کانیش، ئەم رهنگه، نیشانه‌ی مهرگ و کوشتن بووه، هه‌روه‌ها ته‌گه‌ر باس و خواستی کۆن و سه‌رده‌می پیشو و باوباپیرانی خۆیان بکردایه، ده‌یانوت: (سالی سوور)، هه‌روه‌ها بۆنی سوور، خوشترین جۆری بۆنیان بووه" (پیرانی شال و ناعمی و هاشمی، 1392: 38). لای شاعیرانی کورد: به هۆی کاریگه‌ریی ئەده‌بیاتی فارس و تورک و عه‌ره‌ب، ئەم رهنگه هه‌لگری هه‌مان چه‌مک و واتای ئەو نه‌ته‌وانه‌یه.

له ئەده‌بی کلاسیکی کوردیدا، رهنگ وهک یه‌کیک له هه‌ره توخمه نه‌زه‌ریه‌کان به‌رچاوه، ئەوه‌یه که له دروستبوونی مانا و دروستبوونی شیوه خه‌یالییه‌کان و له‌ده‌رب‌پینی رپوایه‌ته خه‌یالیه‌کاندا رۆلی دیاری هه‌یه. له‌به‌ر ئەوه‌ی سنوری لیکۆلینه‌وه‌که‌مان دیاریکراوه به ده‌لاله‌ته‌کانی رهنگی سوور، بۆیه له خواره‌وه چه‌ند نمونه له واتا و مه‌به‌ستی بنچیه‌یی و خواستراوی رهنگی سوور و به‌کاره‌ینانی ئەم رهنگه جگه له واتای بنچیه‌یی و بۆ چه‌ند مه‌به‌ست و خواستیکی تر، له شیعری کلاسیکی کوردیدا ده‌خه‌ینه روو:

- به‌کاره‌ینانی سوور، له‌بری (جنیو و توورپه‌یی داخ رشتن)، له‌م شیعره‌ی (عه‌ونی)یدا، که بۆ کۆچی دوا‌یی (ئیدریس بارزانی)وتوو، رهنگی سووری بۆ واتا و مه‌به‌ستیکی تر و دوور له مه‌به‌ستی بنجی به‌کاره‌یناوه، که گله‌یی له رۆژگار ده‌کات و به‌هۆی بیستی هه‌والی مردنی (ئیدریس بارزانی)هوه، تانه له رۆژگارده‌دات که رۆژیک نییه ئەو هه‌والیکی خوش، ئاوازیکی خوش بیته به‌رگویی:

"رۆژگار پووت سوور نه‌بێ، هه‌روا به‌شت بێ پوویی پەش

پوو پەش و دلگیر و په‌ست بی، هه‌ر به‌ ئازار و نه‌خۆش" (شاره‌زا، 1997: 119)

- به‌کاره‌ینانی رهنگی سوور؛ وهک سووربوون و پیداکه‌ریکردن له‌سه‌ر خواست و داوا، وهک له‌م شیعره‌ی (صابری) له پاتکردنه‌وه‌ی (سوور)دا، سکالا له یاری ده‌کات و به شیعری ئەوه ده‌لێت: یاری دلی ئەوینی زامدارکردوو و له‌گه‌ل ئەوه‌یشدا یاری پیداکه‌ری ده‌کات و حاشای لێده‌کات:

"قه‌سدی خوینی بێ گوناها‌ن بۆچ ده‌کا رۆژی هه‌زار

ده‌ست و خه‌نجه‌ر غه‌رقی خوینه و سوور به سوور حاشا ده‌کا" (صابری، 1969: 43)

یان (هیمن) له شیعری (رقی پیرۆز)دا (سوور) وهک جه‌ختکردنه‌وه و دلنیا‌بوون و وازنه‌هێنان به‌کاره‌ینیت:

"ده‌مگرێ، ئەمما له‌گرتوو‌خانه رقی ئەستور ترم

لیم ده‌دا، ئەمما له‌سه‌ر داوا ره‌واکه‌م سوور ترم" (ئه‌حمه‌د و ده‌شتی، 2003: 187)

- به‌کاره‌ینانی رهنگی سوور؛ وهک پیناسه‌یه‌ک بۆ رهنگاله‌یی دنیا، وهک ئەم شیعره‌ی (ئه‌حمه‌دی ئەحمه‌دی کۆر):

"نه‌قشی دنیا تو ده‌بینی، که‌سک و سوور و زه‌رد و شینی

هه‌یج نییه حق الیقینی، خانه‌خشتی سوور نه‌بێ" (داشبه‌ندی، 1378: 276)

ئەم پیناسه‌ سروشتیه‌، لای زۆریک له شاعیرانی تر کراوه، (بێخود) له وه‌سفی سروشت که دیته‌ گۆ: ئەبێ کێ بیت مانای (په‌یامبه‌ری وینه‌کیش)ئاسایی، ئەو سه‌حرا و شاخ دۆلانه‌ی رهنگا و رهنگ و سوور و زه‌رد شین و کردوه:

" ئاخۆ چ مانیتیکه که سهحرا و شاخ و داخ

ژهنکار و زهره و سوور و سپی و سهوز و شین ئەکا " (مه‌لا که‌ریم، 1391: 22)

- به‌کارهیتانی په‌نگی سوور؛ وه‌ک گه‌رم-گه‌رمکردن-گه‌رمی، (سالم) که میوانی مه‌لیک ده‌بیت له شاری (حلله) دوا‌ی گازه‌ندی له میوان دۆستی! داوا‌ده‌کات شیشیکی سوور بینن بۆ‌ی گیانی کۆلنجی کردووه، تا به‌و شیشه‌گه‌ری دابیت و ئازاری کۆلنجی نه‌میتیت:

"شیشی سوور بینن وهرن خالیگه‌مان داخ که‌ن به‌ جووت

چوونکه ژانمانه‌ من و ئەسپم له‌به‌ر سه‌ردیی هه‌وا" (موده‌ریس و فاتیح و مه‌لا که‌ریم، 2015: 46)

- به‌کارهیتانی په‌نگی سوور؛ وه‌ک واتای شایی و خوشی: لای(سالم)، له‌ بۆ پینچ و ده‌وورانی دنیا، باسی ئەوه‌ ده‌کات که‌ خودا؛ دنیای سه‌رتاخوار به‌ نزم و بیتار دروستکرد، دیویکی خوشی و شایی و دیویکی شین و ماتهم، که‌ تیدا په‌نگی سوور، وه‌ک واتای شایی به‌کاردینی که‌ ده‌لیت:

"خوداوه‌ند چادری دونیای به‌ دوونییه‌ت سه‌راپا کرد

بروون سوو سوور و ئایینه، ده‌روون په‌نگی عه‌زا په‌یدا" (موده‌ریس و فاتیح و مه‌لا که‌ریم، 2015: 64)

یان (سه‌ید تاهیر هاشمی)، به‌ هه‌مانشیوه‌ی (سالم)، په‌نگی سووری وه‌ک ده‌لاله‌تیک بۆ شایی و خوشی به‌کارهیتاوه‌:

"په‌نجی دنیا و پراحتی هه‌ر شیهی گه‌نج و مارییه

شادی و غه‌م، سوور و ماتهم وه‌ک گۆل و وه‌ک خارییه" (هاشمی، 2019)

شادی و غه‌م، سوور و ماتهم، هه‌ردوو یه‌ک واتا دینه‌وه، به‌شیوه‌یه‌ک: (شادی، سوور) به‌ واتای خوشی و شادی و (غه‌م، ماتهم)یش هه‌ر به‌واتای بنچیه‌یی خۆیان.

- به‌کارهیتانی په‌نگی سوور؛ وه‌ک په‌نگی خوین، که‌ له‌م به‌یته‌ی خواره‌وه‌ی (مسته‌فا شه‌وقی)یدا، به‌ ناوی (له‌ بۆ کوردان)ی نوسیوه؛ ئاماژه‌ به‌ کانیه‌کی کێوی (قولقولاغی)ده‌کات له‌ رۆژه‌لاتی سابلخ که‌ له‌بری ئاو خوینی لیده‌چۆریت:

"ته‌ماشاکه که‌ کانی قولقولاغی سوور و سووراوه

ئه‌وه گه‌رمه‌برینی کاکته چون لێره کوژرابوو" (شه‌ریفی، 1384: 32)

به‌کارهیتانی په‌نگی سوور، له‌بری خوین، پانتاییه‌کی زۆری له‌ شیعری کلاسیکی کوردییدا، گرتووه‌ته‌وه، (ئه‌حمه‌د موختار جاف)یش، له‌ به‌یته‌ شیعریکیدا، دوا‌ی گازه‌نده‌ کردن له‌ یاره‌که‌ی گرفتاری به‌ عه‌شقی ئه‌و، دواتر به‌ غه‌ددار و خوین ریژی عاشقان وه‌سف ده‌کات:

"گرفتارم به‌ ده‌ردی عیشقی دلدارئ که‌ وا، ئەمه‌رۆ

به‌ خوینی عاشقان دایم به‌ری پێی سوور و په‌نگینه" (ره‌سول، 2016: 148)

ئه‌م چواندنه‌ واتاییه‌ لای (عه‌ونی)یش، په‌نگی داوه‌ته‌وه و له‌م به‌یته‌دا (سووری)ی به‌ واتای (خوین) هیتاوه‌ته‌وه:

"ئه‌سپی خۆی با تاو بدات و بیته‌ مه‌یدانی به‌زین!

تا به‌ خوینی زامه‌وه به‌رگی سپی خۆی سوور نه‌کا" (شاره‌زا، 1997: 227)

- به کارهیتانی پهنگی سوور؛ وهک سیفەت بۆ فرمیسکی چاو، (کوردی) له م دهقهیدا، له بری ئه وهی بلیت خوین له چاوانم دهچۆریت، (سرشکی سوور)ی به کارهیتاوه:

"گه واهی لافی عیشقی تویه قوربان
سرشکی سوور و پهنگی زهردم ئه مپۆ" (موکریانی، 1387: 32)

(حهمدی)یش، له بهیتیکدا، له بری فرمیسکی چاو (ئەشکی سوور) به کاردینن و چاوی یار و کاتی گریه و زاییه کهی، به دهرایای سوور دهچوینن و فرمیسکه کهیشی وهک خوین لیهاتوویی:

"دهم به دەم بۆ حالی عالەم دیتە جۆش و گریه وه
ئەشکی سوور و سویری به حری ئەحمەر و عوممانه ئەرژ" (مهولود، 2013: 32)

(دیلان)یش ئەم سرشکهی له خویدا چواندوو و کاتیک زامزه دهیه، ئه وه فرمیسکی چاوی، که چواندوو یه تی به (ئەشکی سوور) دهست و چاوی دهشوا:

"زامداره بولبول و له دهوری گول ئەکا پهقس و سهما
به کهیلی ئەشکی سوور و ئەسهف دهست و چاو ئەشۆم" (ئاگرین، 2013: 59)

- به کارهیتانی پهنگی سوور؛ به مانای بنچینهیی خۆی: وهک له م بهیتهی (ئەخۆل) دا هاتوو:

"به هارم هاتوه یاران عهجهب شیرین به هاریکه
به خونچه سوور بووه سهحرا به گول سیمین عوزاریکه" (عزیز، گهردی، 1383: 70)

خونچهی سوور، مه بهستی له خونچهی گولاله سوریه، که هه م به خونچهیی و هه میش به گولی، پهنگی سووره و به تایبەت به هاران دهست و ده، که شاعیر لیره به (سهحرا) ناوی بردوو، پهنگ سووری دهکات. یا هه مان (حهمدی) خه مان مه بهستی پهنگی ده نوینیت بۆ سوور:

"سهحرا هه موو سهوز و سووره، چه شمه مه نابیی نووره
گل وهک کلی کتوی تووره، نه غمه ی نه سیمی سه متوره" (مهولود، 2013: 58)

یان له شیوهی وهسفی گونای یار و گه شارهیی و سوور و په مایی و گه شی کولمی یار، (مینه جاف) پهنگی سووری به شیوهی پهنگی بنچیهیی به کارهیتاوه، که ئیژی:

"مه دحی ئەگریجە ی په شیو و چاوی مهست و پر خومار
کولمی سوور و خالی شین و له علی لیوی ئاودار" (نه ریمان، 1990: 60)

- به کارهیتانی (خه نه = حنا) له بری پهنگی سوور، به شیک له شاعیران، خه نهی دهستی یاریان به خوینی دل و فرمیسکی چاوی خویان چواندوو، که به هۆی بی ده بهستی و خه می یاریانه وه تووشی هاتوون، ئه وه تا کاتیک (حه بیبه) دهست و په نجهی به خه نه سوور دهکات، (نالی) پیمان ده لیت، که دهست و په نجهی به خوینی دلی ئه و سوور کردوو، نه ک خه نهیی بیت، ئه و دهست سوور کردنه ییشی شاهیندیه من (نالی) کوشته ی دهستی ئه و (حه بیبه) م:

"خه نایی کردوو په نجهی به خویناوی دلی زارم
ئه مه پهنگه شه هادهت بی که کوشته ی دهستی دلدارم" (مورده ریس و فاتح، 1976: 271)

یان لەم بەیتەى خوارەوهدا، ئەو خەنەیهى که یارەکهى، دەست و سەرى پى ڕەنگ کردوو، پى وایه که ئەوه خەنە نییه، بەلکو ڕەنگى سوورى خوینى جهستهى خۆته و داوته بەسەرتا و له خەمى ڕازى داستانه دلداریهکانته و شین ڕۆرۆته که ڕازت له گەلیان هەبووه:

"خوینى سیرفه پى سەر و دەستت هەنایى کردوو"

ڕەنگى دەست و سەر نییه، ڕەنگى سەرى دەستانییه" (موردهریس و فاتح، 1976: 591)

یان (سالم) کاتیک له سروشت و دلێ خۆى دهکهوێته موناچاتیکی عاشقانه، له گەل بەره بهیاندا دهبیته شهر داوادهکات ژوانى عەشقی لى تیک نه دات و گەریش دیت لى گەری! له برى ئەوه سمى ئەسپهکهى به فرمیسكى چاوى (سالم) ڕەنگ سوور دهکات:

"سەحرەر گەر بۆ شکارم دێیه سەحرا با مورەخخەس یم"

هەنایى کهم به ئەشكى دیدە سمى مەرکهبت ئەمشه" (موردهریس و فاتح، 2015: 687)

شيعرى کلاسیکی کوردی، فۆرمیکی موله مەعەى هەبوو، وهک یاسا و هەمیش وهک نیشانهى ژیری و دهسترویشتووی شاعیر بوو، که بتوانیت به زمانیکی تیکه ل له (کوردی و فارسی و عەرهبی) شيعر بنوسیت، بۆیه له چه ندين دهقى شيعرى کلاسیکی کوردییدا، له برى وشەى (سوور)، بهلکو وشەى (قرمزى) فارسی به کارهاتوو، که به هەمانشیوه کوردییه که بوو له مانا خواستراوه که، واته هەر بۆ واتای: فرمیسكى چاو، خوینى دل، لیوى سوور... به کار هاتوو، بۆ نمونه (نارى)، (قرمزى) به واتای پهنجەى سوورى خویناوى به کارهیناوه:

"پیشهى جهرگی له بن هینام به قوللابى موژهى"

بۆ دهکا حاشا به پهنجەى قرمز و خوینینهوه" (فهللاح، 1383: 114)

یان لەم دوو بەیتەى خوارەوهدا، هەر یهک له (شیخ ڕهزای تالەبانی) و (عەونى)، وشەى (قرمز)یان به واتای ڕەنگى سوورى لىو به کارهیناوه:

"شیرین وهکوو خوسرهو پسهرى هورمه جافه"

چاو مامزه، لیو قرمز، ئیمانسه، جافه" (پهسوول، 2009: 58)

"یارى من سهرو قهده، پووى گوله، لیو قرمزیه"

چاوى باز، لهنجه کهوه، رهوت و پهوى مامزیه" (شارهزا، 1997: 48)

ئەنجام

1- ڕەنگ، ڕۆلى يه کلاکه رهوهیى له ههلوێستی چه مکهکان و ماناکان گێراوه، ڕهنگهکان به هاهیهکی هونهرییان داوه به شاعیر، شاعیر له ناو دهقهکانیان، به هۆى به کارهینانى واتای دوومه ڕهنگهکان، که توێژینه وهکه زیاتر ڕۆچوووه بۆ ڕهنگى سوور، نهینى و تیرامانى فکرى خویان به رجهسته کردوو.

2- به کارهینانى ڕهنگهکان، وهک هیمایهک بۆ بهردهوامى خسته پووى وینه شيعرییهکان، ده رده که ویت هەر شاعیرهو هیمما و چه مکی هاوبهش و تايه تى خوى ههیه بۆ ڕهنگهکان، بۆ نمونه لای به شیکیان؛ رهش:

بهواتای خەم و حوزن و لای هەندیکی تر سیمبولیکە بۆ نارهزایی، ڕهنگی زەرد، بۆ نهخۆشی و لای هەندیکی تر هیمایشه بۆ دابەران و ئامانجه بهدینههاتووهدکان، سهوزیش ههروهک رهمزیکى پیرۆز و دینییه و هیمایشه بۆ سهقامگیری و سووریش، له دهقی شاعیران به چهندین واتای جودا له گشت ڕهنگهکانی تر زیاتر دهردهکهوئیت و ههرجاره و بهواتایهکی دوور له واتا بنجییهکهی خۆی بهکارهاتوو، ڕهنگی سوور له شیعرى کلاسیکی کوردییدا، به واتای: شایى و شین، خوین، تورهی، لئوی یار، نیشانهی ئاگاداربوون و خهتهری، فرمیسی چاو، شهرم و پیدایگیری و... هاتوو، ئەم واتایانه نوینهرایهتی سایکۆلۆجی و ژیان و چالاکییه جۆراوجۆرهکانی هزری شاعیرانی کورد دهکات.

3- سروشتی ڕهنگاوڕهنگینی کوردستان، دهشتی سهوز و ئاسمانی شین و گۆلالهسووره و زهردهپهپی دهمی خۆرئاوایبوون، بوون به ماتریال و ڕهنگ له شیعرى کوردی، شاعیران له م ڕووهوه تابلۆیهکی ڕهنگاوڕهنگی خهیالی دهرهوشاوهدی ڕۆحییان له سروشتهوه نهخشاندوو به وشه.

4- چه مکه جیاوازهکانی ڕهنگ و مانای ڕهنگ له دهقه ئهدهبییهکان، ئاماژهی دنیا بینی و ڕوانینی جوداخوارییهی شاعیره بۆ ڕهنگ، و ههروهها توانای شاعیره له بهکارهینانی ئەم فۆرمه زمانیییه بۆ مهبهستی خۆی.

5- له شیعره کلاسیکییهکان و ئەو نمونانهی بهکارهاتوون، هیچ کات ڕهنگ به نهزانی و لهخۆوه بهکارنههاتوو، وشه (سوور)؛ هاوشان لهگهڵ وشهکانی تر، مانا و پیکهاتهی شیعریین و نوینهرایهتی ئەو دهقه کلاسیکییه دهکن، که بهخۆی و واتا خوازهیییهکهیهوه بوون به سهراچاوهی وینهی شاعیران، که شاعیران زۆر به وردی و مهبهستهوه، له بهری ڕهنگی سوور (ئەشکی چاو) له بهری ناوهینانی راستهوخۆی ڕهنگی سوور، (خهنه) ڕهنگ سووریان بهکارهیناوه، له بهری ڕهنگی سوور، شهرم و تورهی و... بهکارهیناوه، که دواچار بۆ دروستکردنی ئەو وینهیه هونهرییهیان بووه، که مهبهستیان بووه.

6- له سایکۆلۆجی تاک و کۆمه لگهیشدا، ڕهنگهکان لیکهوتهی ژیانی شاعیران، ئەو بارودۆخهی ژیانی شاعیرانی پیدا تپهر دهبیته، وهکچۆن له ناوهڕۆکی شیعرهکانیدا ڕهنگ دهواتهوه، هاوکات به هۆی لایهنی دهروونی شاعیرهوه، له یهکیکهوه بۆ یهکیکی تر، رادهو مامه لهکردن به ڕهنگهوه دهگۆریت، بۆنمونه، ڕهنگاوڕهنگ بینینی دنیا، لای (مینه جاف) زیاتر له پیشاندانی سهوز و سوور و شینی دهشت و دهردایه، وهک له (سالم) که بۆ گهلیک مهبهستی تری وهک (سرشکی چاو، خوین، شای...)، چونکه مینه جاف، له ژیانیکی میری و خۆشخوانییدا بووه وهک له سالم که دهورانی زهمان گهلیک شوین گۆرکی و خهمی پیدوا.

7- ڕهنگهکان ڕۆلی گرنگ له ویناکردن و گه یاندنی چه مکهکان له ئەدهبی شیعریدا دهگێرن، شاعیران له ڕیگهی بهکارهینانی ڕهنگهکانهوه، ڕیگهیان بۆ خۆیان خوشکرد، ههتا دهلالهتی جیاواز و مهبهستی خهیالی و وینهی ڕهنگاوڕهنگ بهرجهسته بکن له دهقه شیعریهکانیادا.

سهراچاوهکان

قورئانی پیرۆز

کوردی

1. ئەحمەدی شەریفی. (1384). بەشیک لە بەرھەمەکانی دوکتور مستەفا شەوقی قازی زادە. مەھاباد: چاپخانەی لەیزێر مەھاباد (چاپی یەکەم).
2. بەدران ، ئەحمەد؛ عوسمان، دەشتی؛. (2003). *بارگەیی یاران-سەرچەمی شیعری ھێمن*. ھەولێر: چاپخانەی وەزارەتی پەرۆردە (چاپی یەکەم).
3. ژوان ، عبدالسلام عزیز، یوسف، علی محمد؛. (2019). دەلالەتەکانی رەنگ لە دەقە شیعرییەکانی (مستەفا بەگی کوردی)دا. *گۆڤاری زانستە مەرفایەتیەکانی زانکۆی گەرمیان*، 114-132.
4. شیخ عبدالرحمن شیخ نجم الدین (صابری). (1969). *دیوانی صابری*. کەرکوک: چاپخانەی شارەوای کەرکوک (چاپی یەکەم).
5. عزیز ، گەردی؛. (1383). *رەبەری کێشی شیعری کلاسیکی کوردی*. پیرانشەر: انتشارات سامرند.
6. عەبدوللا خدر مەولود. (2013). *دیوانی ھەمدی*. ھەولێر: چاپخانەی رۆژھەلاتی ھەولێر (چاپی پینجەم).
7. عەبدوللا ئاگرین. (2013). *دیوانی شیعەر محەمەد سەڵح دیلان*. ھەولێر: چاپخانەی چوارچرا (چاپی دووھ)
8. عەزیز محەمەدپور (دەشەندی). (1378). *دیوان و شەرحی حالی شیخ ئەحمەدی کۆری موکریانی*. تاران: چاپخانەی پەيام (چاپی یەکەم).
9. عەزەدین مستەفا رەسول. (2016). *دیوانی ئەحمەد موختار جاف*. تاران: چاپخانەی تاران-پەنجەرە.
10. کاکەیی فەللاح. (1383). *دیوانی ناری*. سنەدج: انتشارات کردستان (چاپی یەکەم).
11. کەریم شارەزا. (1997). *دیوانی عەونی*. ھەولێر: چاپخانەی پەرۆردە (چاپی یەکەم).
12. گیوی موکریانی. (1387). *دیوانی کوردی (مستەفا بەگی ساحتیقیران)*. چاپی یەکەم.
13. لوقمان رەئووف. (2017). *سیمۆلۆژیای رەنگ لە شیعری شێرکۆ بێکەسدا: دیوانی رەنگدان بە نمونە*. *مجلة جامعة التنمية البشرية*، 453-482.
14. محەمەد ئەحمەد سەعید (کەساس جەباری). (2016). *شیکاری دەق*. چاپخانەی (تەژنە).
15. محەمەدی مەلا کەریم. (1391). *دیوانی بیخورد*. سنە: انتشارات کردستان (چاپی دووھم).
16. محەمەد تەقی ھاشمی. (31 7, 2019). *سەید محەمەد تاهیری ھاشمی (1914-1991)*. تم الاسترداد من کوردستانی نوێ: <https://knwe.org/?p=46573>
17. مدرس مەلا عبدالکریم، و عبدالکریم فاتح. (1976). *دیوانی نالی*. بەغداد.
18. مصطفی نەریمان. (1990). *دیوانی مینە جاف*. بەغداد: مطبعة الجاحظ.
19. 38- *حەمە، نوری عمر کاکێ*؛. (ژمارە (54) نیسانی 2018). بەرگ و رەنگ لە شیعری مەھویدا.
20. *گۆڤاری زانکۆی سلیمانی / بەشی (B) زانستە مەرفایەتیەکان*، 13-34.
20. مدرس مەلا عبدالکریم، و عبدالکریم فاتح. (2015). *دیوانی سالم، عەبدوررحمان بەگی ساحتیقیران*. سلیمانی: بەگی ژین (بەرگی یەکەم).

عەرەبی

1. طالب غالب الاسدي محمد. (العدد(4) لسنة2006). العلامة اللونية دراسة في توظيف اللون و الدلالاته في تشكيل المشهد الشعري في شعر مظفر الواب. مجلة اداب البصرة، 32-66.
2. عبدالستار عطا الله ايمان. (العدد (95) لسنة2020). سيمياء اللون في العروض الفنتازيية لمسرح للطفل. مجلة الأكاديمي، 71-86.
3. على، پيرانى شال؛ زهرة، ناعمى؛ خديجة هاشمى؛. (العدد(12) شتاء 2013/1392). نقد اللون الاحمر و الاخضر و دراستها في اشعار ازك الملائكة. اضاءات نقدية(فصيلة محكمة)، 33-52.
4. كاظم محمد الطائي جابر. (العدد(50) الجزء(2)). دلالات اللون في رياض الآطفال. مجلة الكلية الاسلامية الجامعة، 601-617.
5. لؤي، نجم جرجيس امين؛. (العدد الخامس والسبعون 2008). دلالات اللون في المنجزات الخطية والزخرفية. مجلة ديالى، 608-634.
6. محمد عبدالسيد سليمان. (العدد الخامس والعشرون 2016). دلالة اللون فس نهج البلاغة_اللون الابيض والاسود أنموذجا. مجلة كلية تربية، 159-192.
7. وسام، محمد منشد الهاللي؛. (المجلد الثاني عشر: العدد، 2019). اللون ودلالاته قي مجموعة(عبرالحائط في المرأة)لحسب الشيخ جعفر. مجلة القادسيهه للعلوم الانسانية، 1-12.

فارسی

1. حسن لی کاوس، و صدیقی مصطفی. (شماره(13) بهار 1382). تحلیل رنگ در سروده های سهراب سپهری(علمی-پژوهشی). نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، 96.
2. سهیلا، حسینی؛ احمد، منصور رضی؛. (شماره (74) بهار1392). نقد زیبایی شناختی رنگ در شعر فرزانه خجندی شاعر رنگ. فصلنامه زبان و ادبیات فارسی، 120-143.
3. شبنم، فاتحی؛ علی، قهرمانی؛. (شماره(35) بهار 1396). کارکرد عنصر رنگ در مثنوی مولوی. فصلنامه بهارستان، 141-166.
4. صابره، سیاوشی؛ محمد، خسروی چیتگر؛. (شماره(37) بهار 1395). جایگاه نمادین رنگ در ادبیات پایداری در اشعار قیصر امین پور و محمود درویش. مطالعات ادبیات تطبیقی، 88.
5. عبدالله حسن زاده میرعلی. (شماره (5)، تابستان 1397). نقد روانکاوانه عنصر رنگ در اشعار فریدون مشیری. رخسار زبان، 16.
6. ناصر، نیکوبخت؛ سید علی، قاسم زاده؛. (شماره (8) پاییز و زمستان 1387). سمبولیسم نور و رنگ در عرفان- اسلامی. مطالعات عرفانی، 185-215.
7. لیلا، امینی لاری؛ سید، مهدی خیراندیش؛. (شماره (9) پاییز و زمستان 1392). جلوه های نمادین رنگ در ادب عرفانی. دوفصلنامه علمی-پژوهشی ادبیات عرفانی دانشگاه الزهرا، 7-42.